

**MAGYAR
FÖLDRAJZI NAPOK
2016**

EGER, 2016. AUGUSZTUS 25–27.

KONFERENCIAKÖTET

VIII. MAGYAR FÖLDRAJZI KONFERENCIA

**XVI. GEOGRÁFUS DOKTORANDUSZOK
ORSZÁGOS KONFERENCIÁJA**

**OKTATÁS-MÓDSZERTANI ÉS FÖLDRAJZTANÁRI
KONFERENCIA**

WWW.FOLDRAJZINAPOK.HU

**MAGYAR
FÖLDRAJZI NAPOK
2016**

KONFERENCIAKÖTET

VIII. MAGYAR FÖLDRAJZI KONFERENCIA

**XVI. GEOGRÁFUS DOKTORANDUSZOK
ORSZÁGOS KONFERENCIÁJA**

**OKTATÁS-MÓDSZERTANI ÉS FÖLDRAJZTANÁRI
KONFERENCIA**

EGER, 2016

MAGYAR FÖLDRAJZI NAPOK

TUDOMÁNYOS BIZOTTSÁG

Elnök: Kertész Ádám

Titkár: Mika János

A bizottság tagjai: Gábris Gyula, Lóczy Dénes,
Mezősi Gábor, Patkós Csaba, Süli-Zakar István

SZERVEZŐBIZOTTSÁG

Elnök: Pajtókné Tari Ilona

Titkár: Tóth Antal

A bizottság tagjai: Ruszkai Csaba, Ütőné Visi Judit,
Mohai Andrea

RENDEZVÉNYMENEDZSMENT: Heiling Média Kft.

ESZTERHÁZY KÁROLY EGYETEM

Cím: 3300 Eger, Eszterházy tér 1.

Honlap: uni-eszterhazy.hu

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

Cím: 1112 Budapest, Budaörsi út 43-45.

Honlap: www.foldrajzitarsasag.hu

E-mail: info@foldrajzitarsasag.hu

AGRIA GEOGRÁFIA ALAPÍTVÁNY

Cím: 3300 Eger, Leányka utca 6.

Honlap: www.agriageografia.hu

ISBN 978-615-5297-76-2

Kiadja az Eszterházy Károly Egyetem, a Magyar Földrajzi Társaság és az Agria Geográfia Alapítvány

Szerkesztők: Pajtókné Tari Ilona–Tóth Antal

Technikai szerkesztők: Tóth Antal–Csabai Edina Kitti–Katona Ildikó–Kürti Livia–Rázsi András–Utasi Zoltán

Címlapterv: Heiling Zsolt

Címlapfotó: Szántó György

Copyright © Eszterházy Károly Egyetem © Magyar Földrajzi Társaság © Agria Geográfia Alapítvány

ETNIKUM, FELEKEZET ÉS TERMÉKENYSÉG ÖSSZEFÜGGÉSEI ERDÉLYBEN

BALIZS DÁNIEL

Tudományos segédmunkatárs, MTA CSFK Földrajztudományi Intézet, balizs.daniel@csfk.mta.hu

DENOMINATIONAL, ETHNICAL AND FERTILITY INTERRELATIONS IN TRANSYLVANIA

Abstract

Contemporary Transylvania lies in the western part of Romania within the Carpathian Basin, and it has been giving home for a heterogeneous community regarding religion and ethnicity for centuries now. In the 20th century (that is the antecedent of the examined period since 2002) the population and correlation between groups with different religious and ethnic background have changed a lot, but the ethnic and religious diversity is still a very vivid phenomenon in the area. In the focus of this present research there is the religious spatial pattern, more specifically the comparability of denominational and ethnical cleavages along with the differences amongst the fertility of various denominational groups.

The ethnicities of Transylvania possess strong religious bonding resulting from historical traditions; Romanians are mainly Orthodox and Greek Catholics, whereas Hungarians are Roman Catholics, Calvinists or Unitarians, members of the gradually vanishing German minority are either Roman Catholics or Lutherans. The religion of the ever-increasing community of gypsies usually aligns with the surrounding population's religion, but the so-called Christian cults are more and more famous amongst them. The presence of denominational and linguistic cleavages that even in our days coincide in several points, in other words the presence of "ethnic religions" contributes greatly to the awareness of the ethnic content within national culture, and indirectly to the mapping of possible assimilation processes. Researchers dealing with this topic assume when using this phenomena for assimilation related examinations that the denominational bonding is usually stronger than the linguistic one, therefore data concerning the interrelations between mother-tongue and denomination adumbrate the assimilation processes. This part of the research, therefore, focuses on those whose religion does not entirely comply with their ethnicity. Conclusions are thus drawn regarding the number of those assimilating and the interethnic relations.

In the second part of the study, I examined the fertility characteristics of Transylvanian ethnicities especially within the Hungarian community, within the Roman Catholic and Protestant dimension. Western sociological researches of the 1960s and 1970s demonstrated a higher ratio of Catholic fertility as opposed to those of Protestants. However, from the 1970s onwards, a rather interesting approximation was happening, and later the ratio changed, showing a slightly higher childbearing tendency amongst Protestants. In the 1990s, Eastern Europe, including Transylvania was in the first phase), however, based on the new data (in accordance with the 2002 and 2011 census) I am going to try to re-examine the topic.

Keywords: denomination, ethnicity, fertility, Transylvania

Bevezetés, a vizsgálat célja

A jelenkori Erdély Románia nyugati, a Kárpátok ívében belül elhelyezkedő régiója, mely évszázadok óta együttélő felekezeti és etnikai közösségek hazája. A vallási és nemzetiségi csoportok egymáshoz viszonyított aránya a 20. században sokat változott, ám Erdély etnikai-felekezeti sokszínűsége továbbra is élő és érzékelhető jelenség. A kutatás fókuszában a vallási térszerkezet, ezen belül a vallási és etnikai törésvonalak összevethetősége, illetve az egyes felekezeti csoportok eltérő fertilitása áll.

Erdély nemzetiségei történelmi hagyományokból eredő felekezeti kötődéssel bírnak, a románok javarészt ortodoxok és görög katolikusok, a magyarok római katolikusok, reformátusok és unitáriusok (kis számban evangélikusok), a lassan eltűnő német közösség tagjai római katolikusok és evangélikusok. A folyamatosan növekvő lélekszámú cigányság vallását tekintve (anyanyelvéhez hasonlóan) többnyire a környező népességhez igazodik, ugyanakkor körükben egyre népszerűbbé válnak az ún. keresztény kisegyházak is.

Napjainkban a vallásföldrajzi kutatások hazánkban a geográfiai témák sorában marginális szerepet játszanak. Tőlünk nyugatra elsősorban a nagy létszámú kelet-közép-európai, közel-keleti és észak-afrikai, illetve Észak-Amerikában a latin-amerikai bevándorló népesség a fogadó társadalométól gyakran merőben eltérő vallási, kulturális és nyelvi hagyományainak feltárása céljából, valamint az eltérő kulturális háttérű csoportok találkozásából fakadóan időnként kiéleződő konfliktusok kontextusában folytatnak vallásföldrajzi vizsgálatokat. Kijelenthetjük, hogy a közép-európai makrorégióban a migráns háttérű népesség még mindig viszonylag alacsony arányából adódóan az ilyen irányú kutatások nem feltétlenül minősülnek kurrens témának (a betelepülők növekvő aránya miatt a későbbiekben ez változhat), sokkal inkább az itt élő népesség magas szintű vallási diverzitása, illetve a térség felekezeti kontakzóna-jellege nyújt létjogosultságot a vallásföldrajzi kérdésekben történő elmélyüléshez.

A felekezeti összetétel és térmentázat egyszerű ábrázolása ellenben nem sok új információval szolgálhat, sokkal relevánsabb vizsgálati módszer a vallásföldrajzi témák más társadalomföldrajzi kérdésekkel történő összekapcsolása, a különböző háttérű tények és információk egybevetése. Tanulmányomban a felekezeti összetételt egyfelől a nemzetiségi adatokkal, másrészt a demográfiai mutatók egyikével, a termékenységi arányszámokkal vetem össze.

Az egybeeső vallási és nyelvi törésvonalak és az „etnikus vallások” jelenléte nagyban hozzájárul a saját nemzeti kultúra etnikai tartalmának tudatosításához, közvetve a beolvadási folyamatok feltérképezéséhez. A témával foglalkozó kutatók a jelenség asszimilációs vizsgálatoknál való felhasználásakor abból indulnak ki, hogy a felekezeti kötődés többnyire erősebb a nyelvinél, így az anyanyelv és felekezet összefüggéseit taglaló adatokból következtetni lehet a beolvadási folyamatokra. A kutatás ezen része tehát az adott etnikai csoporthoz tartozó, ám a szóban forgó nemzetiséghez „nem tipikusan illeszkedő” felekezetűekre fókuszál.

A kutatás második felében az erdélyi felekezetek termékenységi jellemzőit tanulmányozom, elsősorban a magyar közösségen belül, római katolikus–protestáns relációban. Az 1960-1970-es évek nyugati társadalmában végzett szociológiai kutatások a katolikusok magasabb termékenységi arányszámait igazolták a protestánsokhoz képest. A hetvenes évektől azonban a trend megfordul, és enyhe gyermekvállalási többlet jelenik meg a protestánsok oldalán (WESTOFF, C. F.–JONES, E. F. 1979; ILLÉS T. 2016). A 90-es években a kelet-európai térség, Erdéllyel együtt, feltehetőleg még az első szakaszban járt, a rendelkezésre álló újabb adatsorok (2002. és 2011. évi népszámlálások) alapján azonban kísérletet teszek a téma ismételt vizsgálatára.

Általános jellemzők

Tanulmányomban Erdély – ma leginkább elfogadott értelmezésének megfelelően – Románia Kárpátokon belül fekvő területét jelenti, melynek lakossága az 1992. évi csúcsot követően (7.723 ezer fő), 2002-ben 7.222 ezer főre, 2011-ben 6.476 ezer főre mérséklődött. A népességfogyás trendje (a negatív migrációs mérleg mellett) a romániai népesség termékenységének jelentős visszaeséséből adódik, a csökkenés immár az összes erdélyi megyét jellemzi, viszont vidéki-városi, illetve észak-déli és kelet-nyugati viszonylatban számottevő különbségeket takar: a legmagasabb fertilitású Beszterce-Naszódban az egy szülőképes korú nőre jutó gyermekek száma másfélszeresen múlja felül a hagyományosan „egykező” Temes (KOCIS K. et al. 2006) és a fokozottan urbánus Kolozs megye értékeit (1,2 gyermek/15 év feletti nő). Az erdélyi régiók és települések fertilitási mutatói közti differenciára AJUS, F. (2010)

tanulmánya is rávilágít, az észak-dél dichotómia okát a szerző elsősorban a különböző tájak eltérő mértékű iparosodottságában látja (Dél-Erdély: viszonylag korai iparosodás, csökkenő termékenység).

Az etnikai térstruktúra magyar-román viszonylatban az elmúlt másfél évszázad során csupán az urbánus területeken változott számottevően, a fő tendencia a városi románok népsűrűsége. Erdély rurális térségeiben a 19. századra lényegében rögzültek a nyelvi határok: magyarság a mai román-magyar határ északi szakaszán, illetve a Székelyföldön alkot összefüggő tömböt, a két térség között elterülő román dominanciájú területen viszont ezenkívül számos magyar többségű település, mikrotáj helyezkedik el (főként a Szilágyságban és Kalotaszegen). Jelentősen átalakult ellenben a korábban németek (szászok és svábok) által lakott királyföldi, besztercei, bánáti térségek etnikai térszerkezete. Itt az 1970-es évek végétől felgyorsuló német kivándorlást követően (bővebben ld. STERBLING, A. 2004) a kitelepülők helyét (részben a Kárpátokon túlról beáramló) román és (főként Dél-Erdélyben) cigány népsűrűség foglalta el. Az utóbbi folyamat következtében Erdély románok és magyarok utáni legnépesebb etnikai közösségét már évtizedek óta a románok alkotják. A három nagy etnikai csoport mellett természetesen más közösségek is élnek Erdélyben, főként annak peremtérségeiben (ukránok, csehek, szlovákok, szerbek, bolgárok stb.).

A vallási térszerkezet jelentősebb változásai a 20. század közepére tehetőek. A második világháborús áldozatok, majd az 1950-es évek kivándorlása után lényegében eltűnt Erdély izraelita népsűrűsége, míg a görög katolikus egyház 1948. évi betiltását követően az ortodoxia észak-erdélyi előretörése zajlott le alig néhány év leforgása alatt. Emellett a németek exodusa révén visszaesett az evangélikusok és kisebb mértékben a római katolikusok száma is. Az 1989-es rendszerváltozás után (a felekezet ismételt elismerése révén) tapasztalható ugyan némi görög katolikus „újjaéledés”, ennél azonban jóval markánsabb folyamat az ún. keresztény kisegyházak térnyerése, akik elsősorban a románok és a románok körében találnak követőkre, ugyanakkor több tízezerre tehető az idetartozó magyarok száma is.

Elméleti keretek

I. Felekezet és etnikum

A felekezet és etnikum kapcsolatának témakörében alapos kutatást végzett ERIKSEN, T. H. (2008), aki az etnikai identitás, valamint a sajátos kultúra megőrzésében említi a vallás „kisebbségi” szerepét, továbbá felhívja a figyelmet, hogy „számos etnikai mozgalom vallásos jellegű, és előtérbe helyezi a vallásos mozgalom fontosságát, míg más mozgalmak ugyanennyire hatásosak lehetnek vallási komponens nélkül is”. E megállapítás az etnikum – vallás kapcsolatrendszer szempontjából figyelemre méltó, ugyanakkor a szerző – érthető módon – munkáját elsősorban nem a kelet-közép-európai viszonyokra adaptálta, ahol a vallás identifikációs szerepe jóval erősebb lehet az általa sugalltnál. Ugyanakkor helyesnek tűnik Erikson azon feltevése, miszerint az „etnikai szimbolizmus hatása a társadalmi átalakulások periódusaiban megnő”, e jelenséget tényként kezelhetjük régióink 20. századi történelmi eseményei (különösen a poszt szocialista átmenet) kapcsán (ERIKSEN, T. H. 2008: 112).

A vallási és nemzetiségi összesség egymással történő összevetését kiindulási alapnak tekinthetjük olyan területeken, ahol az etnikai és felekezeti törésvonalak többé-kevésbé megegyeznek, azaz e két ismérv páronként megfeleltethető egymásnak. Erre a tipikusan „egynyelvű vallások” (pl. a reformátusok és unitáriusok a Kárpát-medencében) vagy „egyvallású nyelvek” (pl. horvát, szerb) vonatkozásában nyílik lehetőség; sőt olykor a felekezet lehet az identitás legerősebb

faktora, amire az etnikai önazonosság is nagyban támaszkodik. Utóbbira világszerte találunk példákat, legyen szó akár a bolgár nyelven beszélő, de magukat – a vallási identitást első helyre helyezve – gyakran egyszerűen „muzulmánként” valló pomákokról (BOTTLIK Zs. 2008), vagy – távolabbi tekintetbe – a fülöp-szigeteki *morok*ról; e gyűjtőkategória 13 nyelvi-etnikai csoportot foglal magában, amelyeket az erősen katolikus dominanciájú országban a muzulmán hit köt össze (ABANES, M. S. et al. 2014). Az USA-ban a spanyolajkú, jellemzően katolikus népesség identifikációja jelent változatos kutatási terepet, ugyanakkor ez esetben az etnikai-vallási törésvonalak olykor mély kulturális szakadékot is hordoznak. JEONG, H. O. (2014) megállapítása szerint a spanyolul beszélő bevándorlók eredeti identitásának megtartásában komoly szerep jut annak, hogy milyen mértékben vallásosak; ezzel részben a kulturális-nyelvi különbségeket is konzerválva.

Áttérve a kárpát-medencei példákra, PAPP R. (2003) vajdasági viszonyokból kiindulva „etnikus vallásokról” ír: hangsúlyozza, hogy a vallás etnikai identitást kifejező és elmélyítő jellege nagyban hozzájárul a saját nemzeti kultúra etnikai tartalmának tudatosításához. A témával foglalkozó kutatók a jelenség asszimilációs vizsgálatoknál való felhasználásakor többnyire abból indulnak ki, hogy a felekezeti kötődés általában erősebbnek bizonyul a nyelvinél, illetve hogy az „anyanyelv és felekezet összefüggéseit taglaló adatok alakulásából következtetni lehet” a beolvadási folyamatokra (VARGA E. Á. 2002: 177). A kutatás során tehát az adott etnikai csoporthoz tartozó, ám a szóban forgó nemzetiséghez „nem tipikusan illeszkedő” felekezetűekre fókuszálunk, ebből vonva le következtetéseket az asszimilációs létszámára, illetve az interetnikus kapcsolatokra.

II. Felekezet és termékenység

A vallási és a demográfiai ismérvek közti összefüggéseket vizsgáló tanulmányok sorában gyakran találunk olyanokat, melyek etnikai, felekezeti és termékenységi adatok mellett egyéb tényezőket (pl. oktatási helyzet) is beemelve a kutatásba, így a témakör több ponton „összemosódik”, éles határokkal csak ritkán találkozunk. Az USA-ban élő etnikai és felekezeti csoportok oktatási helyzetét, az abban megmutatkozó differenciákat vizsgálta SANDER, W. (1992), akik kitértek a szóban forgó közösségek egyéb szocio- és demográfiai sajátosságaira (pl. a fertilitási értékek eltéréseire) is. A nemzetiség és vallás, illetve a halálozási adatok (tehát mindenképpen a népesség reprodukciójára hatást gyakorló demográfiai jellemzők) viszonylatában BOUGDAEVA, S. (2010) oroszországi kutatása mindenképp említést érdemel. Eredményei arra engednek következtetni, hogy az oroszországi muszlim népesség esetében nem vagy jóval kisebb mértékben érvényesült az 1990-es évek demográfiai krízise, ami egyébként a többségi lakosság feltűnően gyors népességfogyását előidézte. Bougdaeva megállapította továbbá, hogy a halálozási viszonyok a felekezeti vagy az etnikai dimenzió mellett összefüggést mutat az illető nemével (a muszlim nők halandósága a férfiakénál is kedvezőbb volt), illetve a területi faktor is komoly differenciáló tényező (a Kaukázusban élő muzulmánok sokkal jobb demográfiai mutatókkal rendelkeznek, mint pl. a Volga mentén élő tatárok).

Az erdélyi felekezeti csoportok eltérő termékenysége részben visszavezethető a fertilitás már említett vallási alapú differenciáira (természetesen átlagértékekről beszélünk), másrészt az etnikai-vallási határvonalak egybeesése révén egyes etnikai csoportok termékenysége egyúttal adott felekezet mutatóit is meghatározzák. A korábbi évtizedekből kiváló példa erre az evangélikus szászok átlagosnál alacsonyabb értéke, jelenleg a protestáns-katolikus viszonylat a meghatározó, illetve – ahogy a későbbiekben majd látjuk – a protestáns egyházakon belüli eltérések is fontos szerepet kapnak. A felekezeti és termékenységi viszonyok nemcsak

Erdélyben köthetőek össze az etnikai összetétel kérdésével, hanem például Hollandiában is, ugyanakkor az összefüggések külön-külön (felekezet és fertilitás, etnikum és fertilitás) is komoly relevanciát mutatnak fel (VAN BAVEL, J.–KOK, J. 2010; VAN BERGEN, D. D. et al. 2015). A felekezeti kötődés és a termékenység kapcsolatát az eltérő vallási diskurzus, s az így formálódó férfiszerepek (pontosabb apa- és férjszerepek) tükrében PRAZ, A. F. (2009) tanulmányozta, aki a svájci kutatásai során arra a következtetésre jutott, hogy a katolikus családokban – a protestánsokkal ellentétben – még a két világháború között is erős maszkulin dominancia érvényesült, amely hatására a feleség elsődleges szerepe továbbra is a gyermeknevelés maradt, ez pedig hosszú távon biztosította a katolikus svájci népesség magas fertilitását. Ezzel együtt a felekezeti szempontból vegyes házasságok számának gyarapodása a gyermekszám visszaeséséhez vezet, amely feltehetően a vallási csoportokon belül élő erős hagyományok és szokások merevségének oldódását, az elválasztó társadalmi határok elmosódását jelzik, ahogy azt SHERKAT, D. E. (2004) észak-amerikai vizsgálata kimutatta. A klasszikus katolikus-protestáns termékenységi dichotómia 20. század eleji (észak-írországi) eltűnésére pedig Ó GRÁDA, C. (2008) hívta fel a figyelmet, aki szerint az iparosítás és a nők fokozódó belépése a munkaerőpiacra viszonylag gyorsan kiegyenlítette a születési ráták felekezeti alapú eltéréseit.

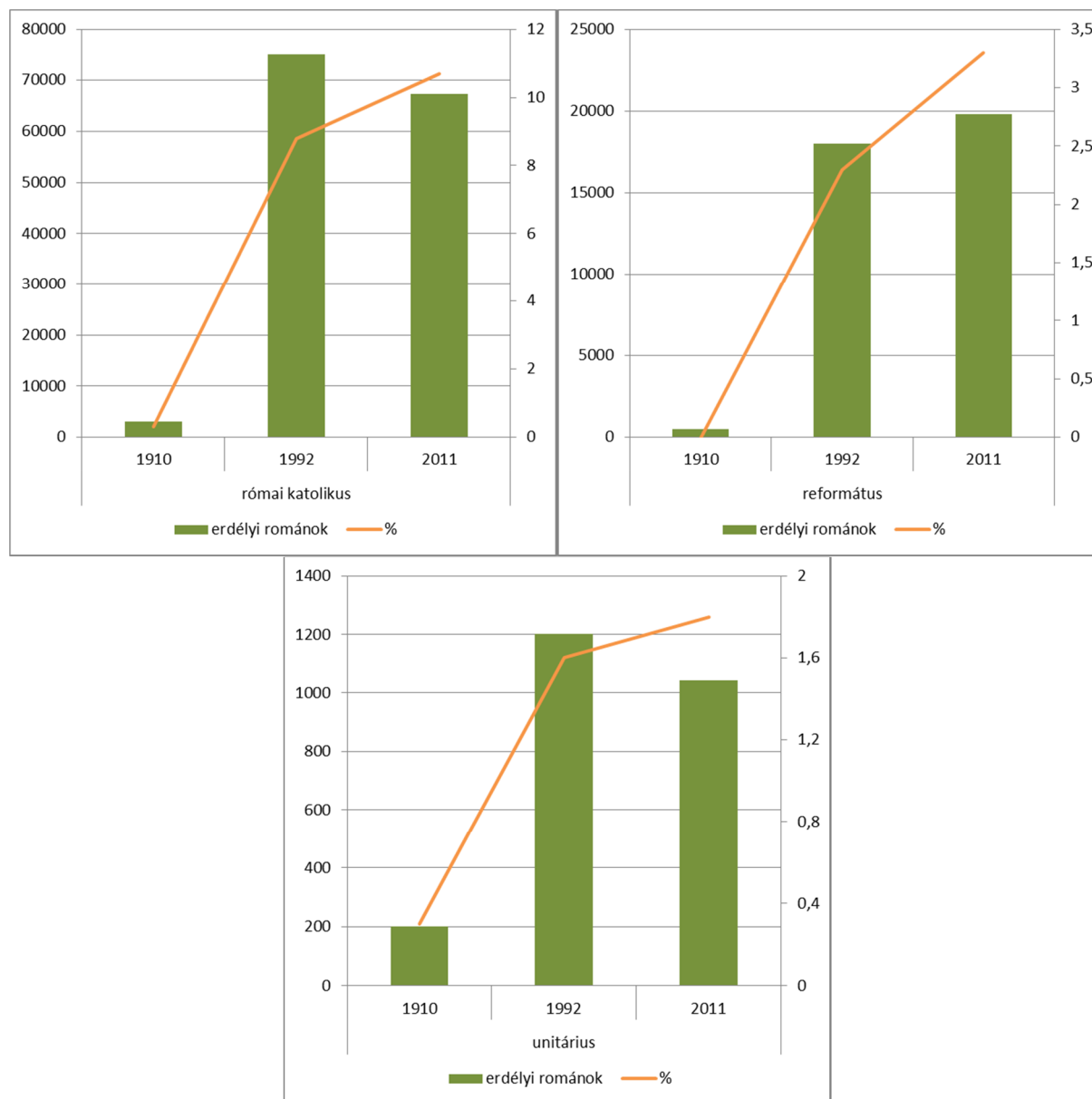
Eredmények

I. Felekezet és etnikum

A „nem saját” felekezethez tartozók számának magyar-román relációban történő vizsgálata egyike lehet azon módszereknek, melyekkel a hibrid identitású, részben vagy teljesen beolvadt, netán az asszimiláció valamely fokán álló, a folyamatnak fokozottabban kitett népesség lehatárolása válik lehetővé. E sajátos önértelmezésű csoport identifikációjának, közelebbről az azt felépítő etnikai, nyelvi, felekezeti, származási, területi stb. „rétegeknek” feltárása során olyan információk válnak elérhetővé, melyek megkönnyítik e közösség társadalompolitikai jellemzőinek megismerését, sőt az etnikumspecifikus demográfiai trendek előrejelzését is.

A tradicionális, „etnikai bázisú” vallási megoszláshoz nem illeszkedő felekezethez tartozók száma a 20. század folyamán magyarok és románok körében eltérő irányban módosult, előbbiek esetében összességében csökkent, utóbbiaknál – a század elején nulla közeli értékről – meredeken nőtt. A *római katolikus* erdélyi románok száma az asszimilációs folyamatok, valamint a vegyes házasságok terjedésének hatására mára száz év alatt 70.000 fő közelébe emelkedett, ugyanakkor ehhez hozzájárult a Moldvából az erdélyi városokba, főként munkavállalási céllal érkező, csángó származású, de nyelvileg elrománosodott katolikus népesség is. A *református* románok esetében ilyen „külső” utánpótlás nem volt; a felekezet az inkább többnyelvűként leírható katolikus egyháznál zártabb, jellegében a magyar nyelvhez jóval erősebben kapcsolódó jellege révén a románajkúak száma is lassabban nőtt. Az asszimilációs folyamatok viszont itt is érvényesültek: 2011-ben már csaknem 20.000 erdélyi román vallotta magát református felekezetűnek. Hasonló trend mutatkozik az *unitáriusok* esetében, a több mint ezer főnyi román unitárius közösség számszerűleg nem képvisel jelentős csoportot, viszont az alig hatvanezer főt számláló erdélyi unitárius egyházon belül már nem elhanyagolható a jelenlétük. Mindhárom csoport felekezetén belüli részaránya az elmúlt évszázad során folyamatosan növekedett (*1. ábra*).

NÉPESSÉGFÖLDRAJZ SZEKCIÓ

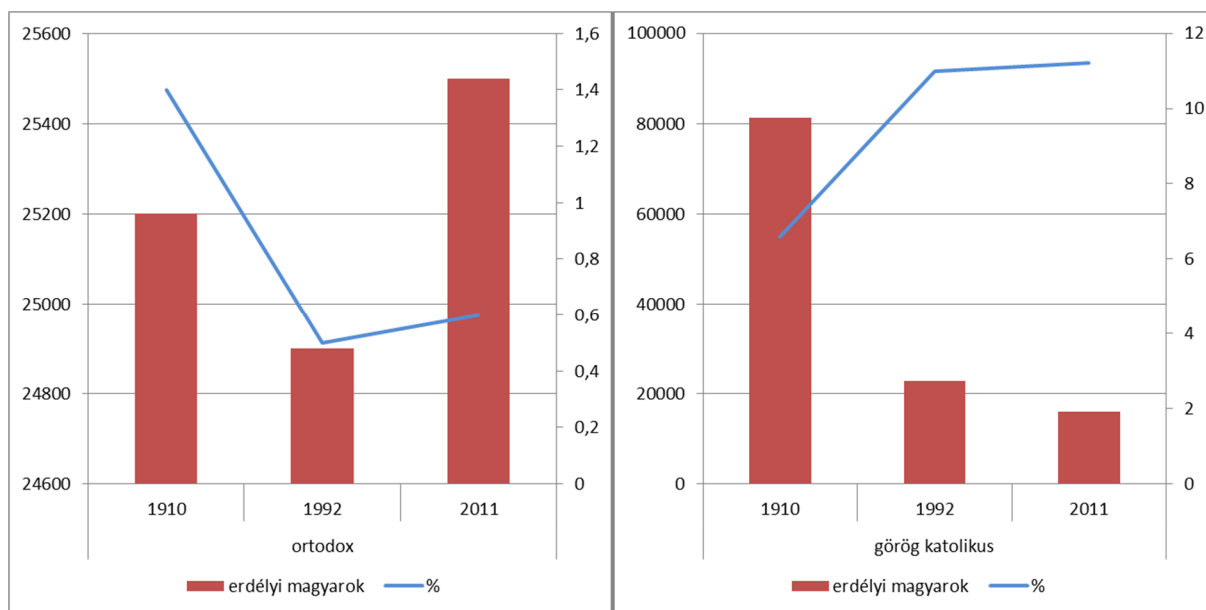

1. ábra: A római katolikus, református és unitárius erdélyi románok számának és rítuson belüli arányának változásai 1910-2011 között

Forrás: 1910. évi magyar, 1992. és 2011. évi romániai népszámlálás

Az *ortodox* erdélyi magyarok száma az utóbbi száz évben meglepő stabilitást mutatott (25-26 ezer fő), ennek hátterében székelyföldi, román származású csoportok lokális asszimilációja mellett szerepet játszhat az is, hogy a görög katolikus magyarok egy kisebb csoportja az egyház 20. század közepi betiltását követően a görög keleti rítust választotta. Az ortodox magyarok a teljes erdélyi ortodoxián belüli aránya, az egyház elmúlt évtizedekben tapasztalható expanziója miatt, némileg visszaesett. A *görög katolikus* erdélyi magyarok az eddigiek közül talán a legspeciálisabb csoport: a görög katolikus rítus 17-19. századi terjedése során a magyar ajkúak körében is tért hódított, bár az 1910-ben 82 ezres közösség jelentős hányada biztosan román gyökerekkel rendelkezett. Részben utóbbi következményei voltak az 1920. évi hatalmváltás utáni átminősítések, melynek folyamán a görög katolikusok döntő hányadát (kb. háromnegyedét) nyelvhasználatuktól függetlenül románként írták be a népszámlálók (62%-uk a magyaron kívül nem beszélt más nyelvet, VARGA E. Á. 2002). Így a görög katolikus magyar

közösség fogyása már a két világháború között jelentős méretet öltött, majd Észak-Erdély visszacsatolásának rövid időszakától eltekintve, tovább folytatódott, 1945 után immár az egyház betiltásának hatására. 2011-ben már csupán 16 ezer erdélyi magyar tekintette magát görög katolikusnak. Egyházon belüli részarányuk viszont jelenleg a legmagasabb, ennek oka, hogy a második világháborút követően a magyarok körében alacsonyabb volt a rítuselhagyók aránya, mint a román görög katolikusoknál, illetve az egyház 1989 utáni újraéledése után a magyarajkú hívek körében nagyobb hajlandóság mutatkozott az eredeti felekezethez történő visszatérésre, mint az időközben az ortodoxiához csatlakozó románoknál (2. ábra). Az államvallásként funkcionáló ortodox egyház aránytalanul nagy befolyása, illetve a volt görög katolikus egyházi tulajdonok visszaadásával szemben gyakran mutatott hajthatatlansága közvetve hozzájárul a magyar nyelv unitus egyházon belüli térnyeréséhez.

2. ábra: Az ortodox és görög katolikus erdélyi magyarok számának és rítuson belüli arányának változásai 1910-2011 között

Forrás: 1910. évi magyar, 1992. és 2011. évi romániai népszámlálás

A helyzet komplexitását példázza Nagykároly esete. A város központjában a 18. század közepén felépült két görög katolikus templom az 1940-es évek végén ortodox tulajdonba került át (3. ábra). Eredetileg az egyik templom a román, a másik a ruszin közösséghez tartozott, a 19. századtól a magyar liturgiai nyelv is gyorsan terjedt. Az 1930-ban még csaknem ötezer fős kétnyelvű (magyar-román) nagykárolyi görög katolikus közösség lélekszáma napjainkra 1.200 főre olvadt, ebből körülbelül kétszázan vallják magukat magyarnak, ezren románnak (bár az egyházi felmérések szerint utóbbiak száma ennek kétszeresét is elérheti).

A két templom közül az ortodox egyház a rendszerváltást követően csak az egyiket szolgáltatta vissza a görög katolikusoknak, a két egyház általános viszonya sok szempontból igen hűvösnek mondható, ebben nagy szerepet játszik az ortodoxia privilegizált helyzete (GERGELY J. 1991; BEKE GY. 1992). A görög katolikus templomban jelenleg magyar nyelvű misézés folyik, a románajkú hívek továbbra is az ortodox templomot látogatják. Az ortodox egyház hozzáállása ellentmondásos: a román ajkú hívekhez erősebben ragaszkodik, míg a görög katolikus rítushoz történő visszatérést az ortodoxiával csak nagyon kevésbé azonosuló magyaroknak jóval könnyebben lehetővé tették. Emellett szólt a magyar nyelvű ortodox papok hiánya is: az 1990-es éveket megelőzően egy Székelyföldről származó, római katolikusnak felszentelt, ám magyar ortodox papként szolgáló lelkész állt a gyülekezet élén. Komoly igény mutatkozik azonban a

románajkú görög katolikus szertartásokra is, viszont jelenleg ha a görög katolikus románok saját nyelvükön akarnak részt venni az istentiszteleten, akkor kénytelenek a görög keleti templomba menni, ha saját rítusoknak megfelelő misét szeretnének, akkor pedig magyarul kell hallgatniuk azt¹.

3. ábra: A Nagykároly (r. Carei) központjában álló magyar görög katolikus (balra) és román ortodox templom

Forrás: http://www.erdelyinaplo.ro/aktualis/riportok/kisebbseg_a_kisebbsegben

II. Felekezet és termékenység

A különböző keresztény felekezet, konkrétan a római katolikusok és a protestánsok fertilitási mutatói között különbség vázolása és értelmezése a 2011. évi népszámlálási adatok alapján történt. Az adatbázis Románia teljes népességére vonatkozik, területi bontású adatok ebben a relációban nem érhetőek el, azonban a célcsoportokhoz (katolikusok, protestánsok) tartozó népesség döntő hányada Erdélyben él, ez a tény feltehetően nem befolyásolja érdemben a vizsgálatot. Az 1. táblázat alapján a római katolikusok országos átlagnál (1,51 születés/szülőképes korú nő) magasabb értékét tapasztalhatjuk (1,62), míg a protestáns közösségek meglehetősen differenciált képet (1,5–2,6 közötti értékek) mutatnak. Ha kizárólag a katolikus-protestáns viszonylatra fókuszálunk, a protestáns átlag magasabbnak mutatkozik, ebből pedig a bevezetőben említett nyugati termékenységi minta érvényesülésére következtethetünk. Viszont amennyiben a protestáns átlagon belül szétválasztjuk a „történelmi” (református, evangélikus, unitárius) és az új, ún. „kisegyházakat” (adventisták, baptisták, pünkösdisták), egyértelművé válik, hogy a történelmi protestáns közösségekhez tartozó népesség termékenysége változatlanul elmarad a katolikusokétól, a protestáns átlagot csak a kisegyházak meglepően magas értékei javítják fel (4. ábra).

¹ http://www.erdelyinaplo.ro/aktualis/riportok/kisebbseg_a_kisebbsegben

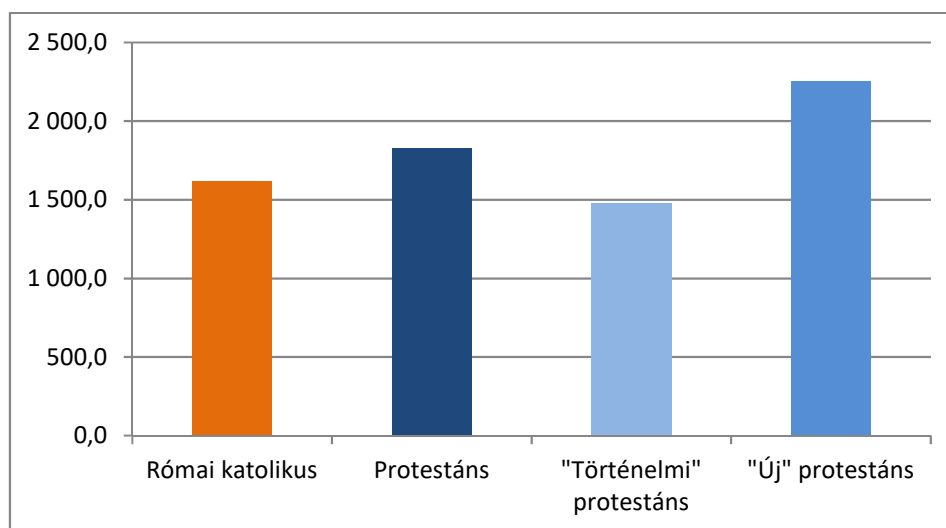
NÉPESSÉGFÖLDRAJZ SZEKCIÓ

1. táblázat: A romániai felekezet termékenységi adatai 2011-ben

Felekezet	15 év feletti nők száma	Összes születés	1000 (15 év feletti) nőre eső születés
Románia	8 781 729	13 260 007	1 510,0
Ortodox	7 179 639	10 807 995	1 505,4
Római katolikus	384 242	621 654	1 617,9
Görög katolikus	70 572	105 204	1 490,7
Református	271 248	410 975	1 515,1
Evangélikus	19 262	28 840	1 497,3
Unitárius	25 637	39 569	1 543,4
Pümkösdista	137 579	353 385	2 568,6
Baptista	53 999	95 202	1 763,0
Adventista	37 813	68 384	1 808,5
Muzulmán	23 201	36 000	1 551,7

Forrás: 2011. évi romániai népszámlálás

A protestáns előny tehát létezik, viszont a tőlünk nyugatra elhelyezkedő országokban érvényesülő társadalmi jelenség átvétele helyett sokkal inkább beszélhetünk egy romániai „modellről”, amelyről – ha megvizsgálánk a környező országokat, köztük hazánkat – könnyen kiderülhet, hogy valójában közép- vagy kelet-közép-európai modellnek tekinthető. A történelmi protestáns egyházak továbbra is alacsony fertilitási mutatókkal rendelkeznek, a protestáns kisegyházakhoz tartozó mélyen vallásos román és cigány csoportoknál viszont magas születési ráta figyelhető meg²; utóbbiak esetében ez nem meglepő, annál elgondolkodtatóbb viszont az előbbieknél. A románok (és a kisegyházakhoz tartozó 27 ezernyi magyar) vonatkozásában joggal merül fel a kérdés, hogy a magas fertilitás az adott közösséghez tartozás következménye, vagy már eleve sokgyermekes vagy legalábbis nagycsaládot tervező személyek válnak e felekezetek híveivé? Az igazság feltehetően valahol a kettő között rejlik, de a kérdés pontos megválaszolása – kijelölve egyúttal a kutatás további irányát – a későbbiekre várható.

4. ábra: 1000 szülőképes korú nőre jutó születések száma a katolikus és a protestáns közösségeknél Romániában 2011-ben

Forrás: 2011. évi romániai népszámlálás

² 2002-2011 között a történelmi protestáns egyházakhoz tartozó népesség körében 479,4 ezer születés történt, míg a „kisegyházaknál” ugyanez a mutató 517,0 ezer fő. Eközben Romániában a reformátusok, evangélikusok és unitáriusok együttes lélekszáma 700 ezer, ettől jóval elmaradva az adventista, baptista és pümkösdista közösségek összesen 556 ezer főt számlálnak.

Összegzés

Az Erdély mai területén élő népesség felekezeti megoszlásának a nemzetiségi illetve a termékenységi viszonyokkal történt összevetése során igazolódott, hogy a vallási és az etnikai törésvonalak speciális futása révén definiálhatók olyan csoportok, melyekhez tartozók számottevő hányada felekezeti-nyelvi jellemzőik alapján hibrid identitásúnak tekinthető, illetve többrétegű azonosságtudattal rendelkezik. A szóban forgó, mintegy 130 ezer főnyi népesség nemzetiségileg nem írható le kizárólag románként vagy magyarként, inkább a két közösség közé helyezhető. Részben asszimilált vagy a beolvadás folyamatának valamely szakaszában álló csoportokról van szó, gyakran vegyes nemzetiségű szülői háttérrel, leszármazottaik az aktuális hatalmi-politikai viszonyok következtében várhatóan később a románság sorait gyarapítják majd. Ugyanakkor lokálisan megfigyelhető a törésvonalak átjárhatósága, illetve helyi tényezők hatására egy kisebbségi csoport helyzeti előnybe kerülése is, pl. a nagykárolyi görög katolikus magyarok esetében.

A fertilitási mutatókkal kapcsolatban Erdély esetében is igazolódott a római katolikus–protestáns termékenységi szint közötti differencia. A protestáns népesség előnye azonban nem a nyugati minta átvételének hatása, a történelmi protestáns egyházakhoz tartozó népességnél a gyermeklétszám a korábbiakhoz hasonlóan elmarad a katolikusoké mögött. A protestáns átlagot a döntő részben mélyen vallásos, sokgyermekes román és cigány népességet tömörítő ún. kisegyházak értékei emelik meg, melyek fertilitási mutatói további térnyerésüket jelzik előre.

Irodalomjegyzék

- ABANES, M. S. – SCHEEPERS, P. L. H. – STERKENS, C. 2014: Ethno-religious groups, identification, trust and social distance in the ethno-religiously stratified Philippines. – *Research in Social Stratification and Mobility* 37. pp. 61-75.
- AJUS, F. 2010: What caused fertility variations by settlements in Transylvania at the time of industrialisation? – *The History of the Family* 15. 4. pp. 453-466.
- BEKE GY. 1992: Vallásháború Erdélyben? – *Tiszatáj* 46. 11. pp. 41-52.
- BOTTLIK ZS. 2008: A regionális és etnikai különbségek összefüggései Bulgáriában az ezredfordulón. – *Területi Statisztika* 11. 3. pp. 334-343.
- BOUGDAEVA, S. 2010: The Russian puzzle: Mortality and ethnicity in a changing society, 1994-2004. – *Communist and Post-Communist Studies* 43. pp. 325-333.
- ERIKSEN, T. H. 2008: Etnicitás és nacionalizmus – Antropológiai perspektívák. Gondolat Kiadó – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs. 268 p.
- GERGELY J. 1991: Az erdélyi görög katolikus román egyház. – *Regio* 2. 3. pp. 106-117.
- ILLÉS T. 2016: Unitáriusok a székelyföldi megyékben – vallásföldrajzi vizsgálat (1850-2011). – *Földrajzi Közlemények* 140. 2. pp. 152-167.
- JEONG, H. O. 2014: Religious involvement and group identification: The case of Hispanics in the United States. – *The Social Science Journal* 51. pp. 21-29.
- KOCSIS K. – BOTTLIK ZS. – TÁTRAI P. 2006: Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989-2002). – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. 197 p.
- Ó GRÁDA, C. 2008: Economic status, religion, and demography in an Ulster town in the early twentieth century. – *The History of the Family* 13. 4. pp. 350-359.
- PAPP R. 2003: Etnikus vallások a Vajdaságban? Kisebbségi léthelyetek kulturális antropológiai értelmezései. – MTA Kisebbségkutató Intézet–Gondolat Kiadó, Budapest. 218 p.
- PRAZ, A. F. 2009: Religion, masculinity, fertility decline: A comparative analysis of Protestant and Catholic culture (Switzerland 1890-1930). – *The History of the Family* 14. 1. pp. 88-106.
- SANDER, W. 1992: The Effect of Ethnicity and Religion on Educational Attainment. – *Economics of Education Review* 11. 2. pp. 119-135.
- SHERKAT, D. E. 2004: Religious intermarriage in the United States: trends, patterns and predictors. – *Social Science Research* 33. pp. 606-625.

- STERBLING, A. 2004: Dazugehörende Fremde? Besonderheiten der Integration der Rumäniendeutschen in der Bundesrepublik Deutschland. – In. ROTH, K. – MOOSMÜLLER, A. – KÖCK, C. (Hrsg.): Zuwanderung und Integration: Kulturwissenschaftliche Zugänge und soziale Praxis. Waxmann Verlag, Münster–New York–München–Berlin. pp. 109-124.
- VAN BAVEL, J. – KOK, J. 2010: A mixed effect model of birth spacing for pre-transition populations. Evidence of deliberate fertility control from nineteenth century Netherlands. – The History of the Family 15. 2. pp. 125-138.
- VAN BERGEN, D. D. et al. 2015: Collective identity factors and the attitude toward violence in defense of ethnicity or religion among Muslim youth of Turkish and Moroccan Descent. – International Journal of Intercultural Relations 47. pp. 89-100.
- VARGA E. Á. 2002: Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege a XX. század folyamán. – Regio – Kisebbség, politika, társadalom 13. 1. pp. 171–205.
- WESTOFF, C. F. – JONES, E. F. 1979: The end of „Catholic” fertility. – Demography 16. pp. 209-217.
- http://www.erdelyinaplo.ro/aktualis/riportok/kisebbseg_a_kisebbsegben – 2016. 08. 10.